

21. Yüzyılda Zonguldak Maden İşletmelerinde Çalışma Hayatı: Bir Kesit-Tek Gerçek

Berna Güler MÜFTÜOĞLU*
Bağdagül TANIŞ**

...grizu patlamasında ve göçük altında hayatlarını kaybetmiş olan, ...Şubat 2009¹'da Zonguldak TTK'da 2 maden işçisinin, Eylül 2009'da TTK'da 2 maden işçisinin ve Aralık 2009'da Bursa'da özel ocakta 19 maden işçisinin ve de Şubat 2010'da Balıkesir'de özel ocakta 13 maden işçisinin... anısına saygıyla,

Özet: 1980 sonrasında talep yanlı ekonomi politikaların terk edilip, arz yanlı ekonomi politikaların uygulanmaya başlanmasıyla birlikte emek denetim ve kontrol mekanizmaları da köklü dönüşüme uğramaya başlamıştır. Türkiye'de ise 24 Ocak 1980 sonrasında ihracata dayalı sanayileşme politikalarının uygulanmaya konması beraberinde toplumsal muhalefetin, 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile bastırılması sonrasında arz yanlı-yeni iktisadi model, hayat bulmaya başlamıştır. Böylece ücretler bastırılmış, demokratik hak ve özgürlükler kısıtlanmış, özelleştirme ve ticarileştirme uygulamaları başlatılmış, kamu harcamaları daraltılmış, çalışma hayatı esnekleştirilmiş böylelikle geçici çalışma, taşeron-fason çalışma, güvencesiz-enformel çalışma, yaşam biçimi olmaya başlamıştır. Bununla birlikte dünyanın meşru olmayan çalışma biçimleri de 2000'li

* Yar. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü.

** Marmara Üniversitesi İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Mezunu.

¹ 10 Şubat 2009 tarihinde saha araştırması yapmak için Zonguldak Çatalağzı ilçesine gittiğimizde Karadon TTK'da göçük gerçekleşmiştir.

yıllarda hukuki meşruluğu, yeni çalışma yasasıyla sağlanmıştır. Böylece tüm sektörler esnekleştirme uygulamalarına tabi olmaya başlamıştır. Özellikle Kamu İktisadi Teşekkülleri'n (KİT) harcamalarının kısıtlanmasına, ticarileştirme ve özelleştirme uygulamalarına ve esnekleştirme politikalarına devlet eliyle yüz yüze bırakılan kesim olmuştur. En fazla etkilenen ise KİT'n bulunduğu bölge halkı ve emekçiler olmuştur.

Zonguldak ili, 1980'lere kadar kara elmas olarak tabir edilen taşkömürü ile özdeşleşmiş Türkiye Taşkömürü Kurumu İşletmeleri (TTK) anılan bir mekân olma özelliğini taşımaktaydı. Oysa bugün Zonguldak; doğal güzellikleri ve turistik mekânları öne çıkan, bununla birlikte özel elektrik enerjisi üreten firmaların ve özel taşkömürü çıkararak işletmelerin yatırım yaptığı ve ayrıca kaçak ocaklarıyla dikkat çeken bir mekân olmuştur. Değişim örüntülerinin dikkat çekmesiyle birlikte çalışmamızda 1980 sonrasında Zonguldak ilçelerinde ve beldelerinde (Çatalağzı, Kilimli, Kırımsa, Karadon) maden işletmelerinde çalışma hayatının dönüşüm koşulları incelemeye tabi tutulmuştur. Karadon'da TTK yöneticileri ile iki özel sektör (Kilimli) ve bir kaçak ocak (Kırımsa) sahibi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca çalışma hayatının dönüşümünde direkt etkilenen TTK, özel sektör ve kaçak ocakta çalışan toplam 32 işçiyle ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Diğer taraftan madenci ailelerin evlerinde ve kahvehanelerde sohbetlerle bölgedeki değişim koşulları hakkında ayrıntılı bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Böylece çalışmamızda çoklu teknikler kullanarak sosyal alana ilişkin değişim koşullarının tüm gerçekliği ile algılamaya, anlamaya ve açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çalışma hayatı, madencilik, Zonguldak, özel sektör maden ocakları, kaçak ocak maden ocakları, Türkiye Taş Kömürü Kurumu.

Working Life In Zonguldak Mine Enterprises In 21st Century: One Section – Single Fact

ABSTRACT: Mechanisms for supervision and controlling on labour faced with radical transformations following replacement of supply-side economy policies with demand-side economy policies after 1980. In Turkey, however, the new supply-side economics started to wake thanks to the suppression of labour movement and social opposition after military coup in September 12, 1980 which was a structural consequence of export-based industrial policies which were introduced following Cabinet Decisions dated January 24th, 1980. In this way, pressures on wages were incredibly increased, democratic rights and freedoms were restricted, commercialization and

privatization of public enterprises gained momentum, public expenditures tightened and working life was flexibilized by opening the way for temporary working, subcontracting and informality to the effect that precarious working became a dominant practice for laborers. Notwithstanding, the legitimation of work practices which had traditionally been assumed as illegitimate for decades came with the new labour law. Thus, all sectors started to be subject to flexibility. It was the public enterprises (KITs) which were the main drawees of tightening expenditures in state enterprises, commercialization, privatization and flexibilization. However laborers and peoples who work and live in the regions where these KITs were located were among those most affected groups.

Zonguldak city had traditionally been known as a space of black coal which was identified with the name of Turkish Enterprises of Black Coal (TTK) till 1980s. However, today the same Zonguldak has turned to a city where clandestine mines are patrolling, private mining and energy corporations are showing off in addition to the changed face of the city with the popularity of its natural beauties and touristic places. In this study, it is aimed to analyse transformation conditions of working life in mine enterprises of Zonguldak (Çatalağzı, Kilimli, Kırımsa, Karadon) after 1980 with a particular focus on transformation patterns. In the context of study, a number of depth interviews were made including the ones with TTK executives in Karadon; two interviews with private enterprises in Kilimli; and an interview with the owner of a clandestine mine in Kırımsa. Moreover, total 37 mine workers who work in TTK, private mine corporations and a clandestine mine were also interviewed who were primarily and directly affected from the transformations of working life in the region. On the other hand, study also aimed to gather information on the conditions of this change in the region through informal chats at cafes and homes of the families of mine workers. Thus, study focused to understand, perceive and explain the realities of the conditions of change in social field by using multiple techniques.

Key Words: Working Life, Mining, Zonguldak, Private Mine, Clandestine Mine, Turkish Enterprises of Black Coal

Giriş

Türkiye’de 24 Ocak 1980’de alınan ihracata dayalı ekonomik büyüme modeli kararı ve sonrasında yaşanan 12 Eylül 1980 askeri darbesi; hem ekonomik, hem de toplumsal hayatta büyük dönüşüme neden olmuş ve bu süreçte değişimin ağır yükü, emeği ile geçinenlere yüklenmiştir. Emekçiler, bir yandan sermayenin

uluslararası alanda rekabete uyum sağlanması için gelir kaybına uğrarken, diğer yandan emekçilerin yegâne gücü olan sendikal özgürlük ve grev haklarına da büyük darbe vurulmuştur. Böylece toplumsal kesimler arasındaki gelir dağılımı dengeleri hızla bozulmaya başlamıştır. Bu süreç, sermayenin yeni üretim organizasyonu olan esneklik uygulamaları, kamusal yatırım ve harcamaların kısıtlanması ve de özelleştirmeler ile desteklenilmiştir. Her türlü ekonomik güvenceden yoksun kalan emekçiler, sendikal örgütlenmenin sönümlenişi ile birlikte, sadece sermayenin belirlediği tek taraflı koşullarda çalışmaya mahkûm edilmiştir. Böylece emekçiler; sermaye tarafından maliyet unsuru olarak görülen çalışma hayatının riskleri ile tek başına bırakılmıştır. Yeni koşulların emekçilerin kabullenişini pekiştiren ise gündelik hayatın en önemli parçası olan çalışma hayatına içkin kavram setlerinin yeni durumu olumlayan kavramlarla ifade edilmesi, yanılısamar dünyasının yaratılmasıdır.

Bu sürecin işleyiş mekanizmasını açığa çıkartma ve çalışma hayatını bütünlüklü görebilmek için en ağır çalışma koşullarına sahip madencilik sektörü ve sektörün simgesi olan Zonguldak mekânı seçilmiştir. Bu mekân özelinde maden ocaklarında farklı kesimlerinde; kamu kuruluşu olan Türkiye Taşkömürü Kurumu'nda (TTK), özel kuruluş olan özel ocaklarda ve enformel yapılanma alanı olan kaçak ocaklarda derinlemesine incelemenin sonuçları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

I.1980 Sonrasında Çalışma Hayatında Köklü Değişim Rüzgârı

Günümüzde emekçilerin politika üretimi üzerindeki baskısını her geçen gün daha da artıran dışa açık büyüme modelinin aracı olan neo-liberal politikalar; üretim ilişkilerinin değişmesinde etkili olduğu gibi toplumsal ilişkiler içindeki kavram setlerini de sürekli değişime uğratmıştır. Değişim kendisini, daha önce mevcut olmayan ya da olmadığı varsayılan toplumsal ilişkileri adlandırmaya yönelik yeni kavramların oluşturulması, daha önce kavramsallaştırılmış toplumsal ilişkilerin de yeniden adlandırılmasıyla mevcut kavramların anlamlarının kaydırılması şeklinde olmuştur (Özdemir ve Özkan, 2006).

Örneğin **emek gücünü satma**, *yerine kariyer planlanma*, **işçi-emekçi**, *yerine işgören*, **işçi sağlığı**, *yerine iş sağlığı*, **kadro**, *yerine sözleşmeli 4/c, 4/b, 50/d v.b.*; **kamu işletmeciliği**, *yerine özelleştirme*, **sendikalaşma**, *yerine insan kaynakları yönetimi*, **toplum kalite yönetimi** gibi kavramlar kullanılmaktadır. Kavramsallaştırılmış toplumsal ilişkilerin yeniden adlandırılması süreci ve bunun içerdiği dönüşüm içinde üretim ilişkilerinin değişimini de ortaya koymaktadır. Emekçilerin esnekleştirilmesi uygulamaları ve söylemi, bu değişim en etkin aracı olmaya olmuştur.

1980'li yıllarda dışa açık büyüme yani, dışsal sermaye birikiminin en önemli politik ekonomik aracı olan neo-liberal politikalar uygulanmasıyla beraber değişen sürecin önemli olan olgusu "iş" olmuş ve bu "iş" gerçekleştiren işçiler ise sadece sürecin bir parçası konumuna gelmişlerdir. Üretimin neo-liberal söyleminin

baskınlaşarak günlük hayatın anlamını kurgulama tekeline ele alış sürecinde gerçekleşen değişikliklerden biri de, “iş” ön plana çıkararak “iş sağlığı” kavramı olmuş, “işçi sağlığı” kavramı terk edilmeye başlanmıştır. Kuşkusuz, bunun nedeni sermaye birikimi mümkün kılan ilişkilerin ve düzenlenişin değişimi, üretim ilişkileri ve bunlardan türeyen ilişkilerle kurdukları ilişkinin de dönüşümünü gerektirmesidir. (Tümertekin, 2003: 89-93).

İçeride dönük sermaye birikim rejiminin uygulandığı 1960-1980 döneminde ise ücretli emeğin yeniden üretimi ve toplumsal değerlendirilmesinin mümkün olduğu yapıların ve devletin bölüşüm ilişkilerine, kredilendirmeye, enflasyon, kriz yönetme gibi işlevlerle katılmasını mümkün kılan sermaye birikim sürecinin sürekliliği pekiştirilmiştir. Böylece tüketim toplumunun davranış kodları içselleştirilirken, emeğin devlet içinde örgütlü temsili ve bu temsili gerçekleştiren örgütler ve kurumlar bürokratikleştirilmiş ve üretilen metalar ise kitleselleştirilmiştir. Ve de metaların tüketilebilmesi için işçi ve emekçilerin hem satın alma güçlerini artırmak, hem de emeğin kendini yeniden üretimi sağlamak amacıyla sosyal politikalar araç olarak uygulanmaya başlamıştır.

Sosyal güvelik kurumlarının kuruluşu, ücretlerin artırılması, sendikalaşma oranının yükselişi, tam süreli ve kadrolu çalışmanın yaygınlaşması işçilerin sağlığı ve güvenliği konusunda uluslar arası düzenlemelerin yeniden şekillendiği pek çok girişim içe dönük sermaye birikim süreci döneminde gerçekleşmiştir. Ancak bu dönem sermaye birikim sürecinin açmazlarını ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Sermaye birikim sürecinin açmazlarını ortadan kaldırabilmek için 1980'lerin başında etkin olmaya başlayan neo-liberal politikalar, Türkiye özelinde 12 Eylül darbesi ardından, emeğin kolektif kurucu olma unsurunun kabulü, geçersiz kılınmaya başlanmıştır. Böylece yeni söylem, emeğin dışlandığı bir platformda gelişmiştir. Aynı zamanda sermaye birikiminin krize girme süreçlerinde krize verilen cevaplar, politika uygulayıcılarının yeni buluşlarında yer alan ve birikim stratejilerini oluşturan projelerde kısmen yeni bir söylemin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu süreçte emek de sıradan bir meta olduğuna göre emekçinin sağlığına ilişkin düzenlemelerde kuşkusuz eskisinden farklı olmaya başlamıştır. Piyasa, meta dolaşımını üretim alanından kopuk olarak ele almayı mümkün kıldığı ölçüde, üretimin mekanizmaları da süreçten dışlanabilecektir. Böylece çalışma hayatını ifade eden kavramlarının içeriğindeki ve ardındaki dönüşümü çok net bir biçimde açığa çıkartmaktadır. Çünkü neo-liberal politikalarda emek, tam anlamıyla sıradan bir metadır ve pazarda satılabilmek için değişim değeri olan bir eşyadan farkı yoktur. Neo-liberal işgücü piyasası politikaları işverenlere tükenen işçinin yerine neredeyse hiçbir ek maliyet getirmeksizin yeni işçiler ikame edebilme imkânı sunduğu sürece, işin sağlığı, geçici, sözleşmeli, sendikasız, güvencesiz çalışma v.b. işin devamlılığı için doğal ve meşru bir yol olmuştur (Özdemir ve Özkan, 2006: 52-56).

Meşruiyetin kazanılması ise Haziran 2003 tarihinde çıkartılan 4857 sayılı İş Yasası ile olmuştur. Yeni yasa, bir yandan esnek ve kural dışı çalışmayı, işçileri başka

işverenlere kiralamayı, taşeronlaştırmayı yasal hale getirerek işverenlere sınırsız kolaylıklar sağlarken; diğer yandan da kıdem tazminatlarını, fazla mesai ücretlerini, sendikal hak ve yetkileri işverenlerin lehine olarak yeniden düzenlemiştir (Müftüoğlu, 2003).

Bir işte çalışmanın başlı başına risk taşıdığı düşünüldüğünde, bu riskin ortadan kaldırılmasının işçiye ait olmadığı, işi düzenleyen işverene ait olduğu gerçeği emeğe yönelik “yeni” denetim ve kontrol mekanizmaları ile birlikte görünmez kılınmaya başlanmıştır. Ancak ve ancak, çalışma yaşamının aktörlerinin katılımı ile demokratik temelde zayıf durumdaki çalışanın güçlü durumdaki işverene karşı en doğal haklarını koruyan ve garanti altına alan bir ortamın yaratılması ihtiyaçtan öte bir zorunluluk olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Çünkü **hak kayıpları** ve esnek çalışma rejiminin bir getirisi olan **iş kazalarının artışı** beraberinde işçilerin mağduriyetini artırmaktadır.

II. Esnek Birikimin Arka Yüzü: İş Kazası Bilançoları

Dünyada ve Türkiye’de 1980’li yıllarda uygulanmaya başlayan neo-liberal politikalar beraberinde esnek birikimle rekabet koşullarının keskinleşmeye başlaması, yoğunlaştırıcı ve sıkılaştırıcı çalışma ve de yüksek devir hızıyla çalışma temposunun olağan üstü boyutlarda artışı beraberinde iş kazalarında da yükseliş yaşanmaya başlanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Uluslar arası Çalışma Örgütü’nün (ILO) raporuna göre dünyada her yıl 250 milyon iş kazası olmakta ve her gün 5000 kişi yaşamını yitirmektedir. Rapora göre en fazla iş kazasının yaşandığı dünyada üçüncü sırada Türkiye gelmektedir (http://www.internethaber.com/news_detail.php?id=83448 02.01.2010). Ancak bu konu; ne dünyanın, ne de Türkiye’nin ana gündem konusudur. Nedeni ise kapitalist sisteme içkin olan ekonomik krizler ya da sermaye birikiminin krizinin aşılabilmesinde en az maliyet düsturunun bozulmasına izin verecek koşulların yaratılmamasıdır. Bununla birlikte iş kazalarının artışının normalleştirilmesi ve de hiç yaşanmamış gibi içselleştirilmesiyle toplumun parçası olan emekçiler üzerinde daha baskıcı ve yoğunlaştırıcı etkiyle denetim ve kontrol mekanizmaları yaratılmak istenmesidir.

Avrupa Birliği’ne uyum kapsamında, Türkiye’de yeni koşullara uyum teması içinde emeğin meşru denetim ve kontrol mekanizmalarını 4857 sayılı yeni İş Yasası kapsamında “işletme gerekleri, ekonomik zorunluluk, işçinin verimliliği ve davranışları” gibi oldukça muğlak ve işine geldiği gibi işverenin icat edebileceği sebeplerle işçiye işten çıkarma hakkı vermiştir. Buna karşılık, işçilere ise işe iade davası açma hakkı tanımıştır. Ancak işverenler, çoğunlukla, mahkeme kararına rağmen işçiye işe başlatmamakta ve tazminat ödemeyi yeğ tutmaktadır. Türkiye’de iş bulabilen az sayıda talihliler, bu ve benzer sebeplerle sürekli işten çıkarılma tehdidi altında bulunmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’de işsizlik artmakta, aynı oranda krizlere içkin olan kapitalist sistemin çelişkisi dâhilinde istihdam

yaratılamamaktadır. Diğer yandan çalışma saatleri giderek uzamakta ve bunun için yasal kolaylıklar tanınmaktadır. Sanayi üretiminde çalışanlar, ister küçük ister büyük işletmelerde çalışsınlar, üretim masrafını kısma veya “üretimi yavaşlatıyor” bahanesiyle iş güvenliği için hiçbir tedbir alınmaması ve dahası çalışma saatlerinin uzunluğu yüzünden, sürekli olarak iş kazası geçirme tehlikesiyle baş başa kalmaktadırlar. Türkiye’de imalat sanayinde işçinin ortalama haftalık çalışma süresi 54’dür

<http://www.invest.gov.tr/tr/R/investmentguide/investorguide/Pages/DemographyAndLaborForces.aspx> (16.02.2010)). Aynı süre Yunanistan’da 42,7, Slovenya’da 40,3, İrlanda’da 39,1, Avrupa Birliği 15 ortalamasında ise 38,5 saat düzeyinde bulunmaktadır. Diğer yandan Türkiye’de hizmetler, ticaret ve turizm gibi birçok sektörlerde de günde 12 saate, haftada 72 saate ulaşan çalışma süreleri uygulanmaktadır. AB’de 2 bin 304 saat olan fazla mesailer de dâhil yıllık yasal çalışma süresi, Türkiye’de 2 bin 430 saate ulaşmaktadır. Ancak uygulamada ise yasa dışı ve yasal fazla mesailer de dâhil bu süre imalat sanayinde 2 bin 500 saate, hizmetler, ticaret ve turizm gibi sektörlerde ise 3 bin 456 saate ulaşmaktadır. Buna göre Türkiye’de hizmetler, ticaret ve turizm sektörlerinde çalışan bir işçi AB’deki işçiye göre bin 152 saat fazla çalışıyor. Böylece, Türkiye’de 3 işçiyle yapılması gereken işler, 2 işçinin yasa dışı biçimde fazla çalıştırılması yoluyla yapılmaktadır (<http://www.emekdunyasi.net/tr/article.asp?ID=1408> (12.01.2010)).

Yoğunlaştırıcı ve sıkılaştırıcı çalışmanın çığ gibi büyüyerek devam etmesiyle birlikte, en önemli sonucu Türkiye’nin ölümlü ve iş kazaları açısından Avrupa’da birinci, dünyada ise üçüncü sırada yer almış olmasıdır. Türkiye’de her iş saatinde 32 iş kazası gerçekleşirken, her 80 dakikada bir işçi sürekli iş göremez duruma gelmektedir. Bunun yanı sıra her 2 saat 40 dakikada bir işçi iş kazası sonucu yaşamını kaybetmektedir (Demircan, 2008: 63-64).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2007 yılında ilk kez yaptığı; “Hanehalkı İşgücü Anketi” içerisinde "İş Kazaları ve İşe Bağlı Sağlık Problemleri" konulu araştırmada son 12 ay içerisinde çalışmış olanların % 2,9’u iş kazası geçirmiş olduğu ortaya konulmaktadır. Kaza geçirenlerin % 40. 4’ü kaza nedeniyle iş göremez duruma gelmiştir. Çalışma Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı Raporuna göre 2009 Ocak ve Haziran aylarında toplam 670 işçi yaşamını yitirirken 579 kişi sakat kalmıştır (<http://www.istanbulhaber.com.tr/haber/is-kazalari,-6-ayda-670-cana-mloldu-17394.htm> (12.01.2010)).

1980 sonrasında Tuzla’da çok sayıda iş kazası yaşanmış ve bu iş kazalarının büyük bir kısmı ölümlü sonuçlanmıştır. Gemi inşaat sektöründe taşeronluk sisteminde en ucuz işçilik maliyetinin kullanılması nedeniyle hemen her gün iş kazası olurken bu iş kazaları sonucunda işçiler yaşamlarını kaybetmektedirler (Akdemir, 2008). Diğer taraftan Türkiye’de en fazla ölümlü iş kazalarının yaşandığı sektör ise inşaat sektörüdür (İnşaat Mühendisleri Odası İş Sağlığı ve Güvenliği Raporu 2009).

Türkiye’de iş kazalarının en çok görüldüğü ikinci sektör ise kömür madenleridir. Son yıllardaki iş kazalarında, Haziran 2008’de Zonguldak’ta kaçak ocakta meydana gelen göçükte *1 işçi yaşamını yitirmiştir*. Bir gün sonra ise Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK) Karadon’da *1 işçi yaşamını yitirmiştir*. Yine TTK Karadon’da Şubat 2009’da *2 işçi* ve Eylül 2009’da ise yine *2 işçi* de göçük altında kalarak yaşamını yitirmiştir. Öte yandan Aralık 2009’da ise Bursa’da bir özel ocakta grizu patlaması sonucunda *19 maden işçisi* yaşamını kaybederken², Şubat 2010’da ise Balıkesir’de özel ocakta grizu patlaması sonucu *13 maden işçisi yaşamını yitirmiş*, 2006 yılında ise yine aynı maden ocağında *17 maden işçisi kaybetmiştir*³.

İş kazaları ile ilgili gerekli önlemler alınmadığında hemen her sektörde büyük kayıplar yaşanmaktadır. Ancak, özellikle bazı sektörler daha fazla tehlike unsuru içermekte ve bu alanlarda güvenlik önlemlerinin alınması çalışabilmenin temel unsuru olmaktadır. Bu sektörlerin başında kuşkusuz yer altında çalışılan kömür madencilği gelmektedir.

Dünyada yaklaşık 30 milyon kişinin madenlerde çalışırken, 1/3’i ise kömür ocaklarında çalışmaktadır. Küçük ölçekli madenlerde çalışanların sayısı da hiç azımsanmayacak kadar çoktur. Küçük ölçekli madenlerde yaklaşık 6 milyon kişi çalışmaktadır. Genellikle bu madenlerde çalışanların çoğu, güvenlik önlemlerinden ve işçi sağlığı kriterlerinden çok uzakta çalışmaktadır. Bunlar çok düşük ücretlerle kölelik koşullarında çalışmaktadır (Madencilik Sektöründe İşçi sağlığı ve İş güvenliği, www.isgüvenligi.net, (14.01.2009))

Madencilik kaza ve ölüm risklerinin en yüksek olduğu sektörlerden biridir. Dünya’da çalışanların sadece %1’i madenlerde iken, meydana gelen ciddi kazaların %8’i madencilik sektöründe olmaktadır. Herkes tarafından bilindiği gibi madenlerde yaşanan **patlamalar, yangınlar** ve **göçükler** gibi büyük kazalar, felaketlerle sonuçlanmakta ve onlarca insanın ölümüne neden olmaktadır. Her ne kadar günümüzde kullanılan teknolojiler bu tip kazaları önleme konusunda oldukça büyük yol almış olsa bile madencilik, kaza ve ölüm riskinin en yüksek olduğu sektörlerin başında gelmektedir. Avrupa ülkelerinde iş kazaları ve meslek hastalıkları sonucu yılda 5 500 kişinin hayatını kaybettiği, 75 000 kişinin sürekli çalışamaz duruma geldiği, 149 milyon iş günü ve 20 milyar euro maddi kaybın meydana geldiği rapor edilmektedir (Madencilik Sektöründe İşçi sağlığı ve İş güvenliği, www.isgüvenligi.net, (14.01.2009)).

² Ayrıntılı bilgi için bkz [http://bianet.org/bianet/bianet/118793-duzenli-olcum-yapilsa-19-maden-iscisi-yasiyor-olabilirdi\(03.01.2010](http://bianet.org/bianet/bianet/118793-duzenli-olcum-yapilsa-19-maden-iscisi-yasiyor-olabilirdi(03.01.2010)

³ Ayrıntılı bilgi için bkz http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=29401 (24.02.2010)

III. Madencilik Sektörü Çalışma Hayatı ve Zonguldak Örneği

1. Araştırmanın Amacı

Türkiye’de kömür madenciliği dendiğinde kuşkusuz ilk akla gelen mekân Zonguldak’tır. Zonguldak’ta madencilik ve kömür işletmeciliği yıllar içinde değişim göstermekle beraber bu süreç, 1980 sonrası değişen ekonomi politikalarına bağlı olarak farklı bir seyir izlemiştir. Çalışmamızdaki amaç da yaşanan bu değişimleri maden işçilerinin çalışma hayatı kapsamında derinlikli ve bütünlük bir çerçevede ortaya konulmaya çalışmaktır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Türkiye Taş Kömürleri Kurumu’nun Karadon, Kozlu, Üzülmöz, Armutçuk ve Amasra olmak üzere beş adet işletmesi vardır. Bu işletmelerde genel müdürlük dâhil olmak üzere 9341 kişi çalışmaktadır. Bu çalışanlardan 215’i kadrolu 1694’ü sözleşmeli olmak üzere 1909 kişisi memurdur. 3128 maden işçisi ile en fazla maden işçisi TTK’nın Karadon işletmesinde bulunmaktadır (Tablo1). Zonguldak’ta TTK haricinde kömür işletmeleri olarak çalışan özel ocaklar ve kaçak ocaklar bulunmaktadır. Yaklaşık 40 özel ocak bulunurken kayıtlı olmayan kaçak ocakların sayısı 500’den fazla olduğu belirtilmektedir.

Çalışmamızda derinlikli sonuçlara ulaşmak için TTK’nın en yoğun çalışanı bulunan Karadon işletmesinde (24 işçi), özel ocak (11 işçi) ve kaçak ocaklarda (2 işçi) çalışan toplam 37 maden işçisi ile tesadüfi yöntem tekniği ile seçilerek yüz yüze derinlemesine görüşme yapılmıştır. Madenlerin çalışma koşulları göz önünde bulundurulduğunda, vardiyaları bitip kömür sularıyla nemlenen bedenlerle ocaktan çıkan, kömür karasından sadece gözleri görünen işçilerle görüşmek, işçileri yormamak adına zaman kısıdı yaşanması, hedeflenen işçi sayısına ulaşmayı engellemiştir.

Öte yandan bir mühendis ve iki kaçak ocak sahibi ve Karadon/Gelik sendika şube başkanı ile görüşülmüştür. Bununla birlikte çalışma süresi boyunca Çatalağzı beldesine bağlı dört adet köy ve birçok mahalle gezilmiş maden işçisi olup iş kazası geçirmiş olan işçiler ve aileleri ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca birçok köy kahvesinde vakit geçirilip mahalle muhtarları ile de görüşülmüş maden işçiliği hakkında çeşitli izlenimler edinilmiş ve bilgiler toplanmıştır. Çalışmamızın amacı; yaşamın tek kaynağını oluşturan kömürün anavatanı olan Zonguldak’ın Çatalağzı Beldesi ve kömür çalışanlarından bir kesit sunmaya çalışmaktır.

3. Saha Araştırmasında Seçtiğimiz Evrenin Temel Özellikleri

a. Çatalağzı Beldesi

Çatalağzı Beldesi ismini Karadeniz'e paralel uzanan iki dağ arasında konumlanışının çatal görünümü vermesinden almıştır. Zonguldak'a yaklaşık yarım saat uzaklıkta olmasına rağmen, kentin merkezinden virajlı bir dağı aşır beldeyi tümüyle gösteren dağın diğer yüzüne ulaştığımızda tepeden tam bir kömür havzası görünümü ile karşı karşıya kalınmaktadır. İlk olarak geniş bir alanda konumlanmış olan TTK ile karşılaşılır. Bununla birlikte dağları örten ormanlar ise Karadeniz bitki örtüsünü karakterize eden yüksek ve çok çeşitli ağaçlar verdiği oksijenle adeta kömürün kokusunu bertaraf etmek için savaşıır. Uzun zamandır restore edilmemiş olan TTK'nın eski yapısı, yıllardır kömürün rengini adeta çelik duvarlarına sindirmiştir. Hemen işletmenin lauvarlarından (kömür yıkama yerleri) başlayan ve kömürün lauvarda yıkandıktan sonra ÇATES'e (Çatalağzı Termik Elektrik Santrali) ulaşmasını sağlayan kömür bandı beldenin üzerinde uzanarak beldeyi adeta ikiye böler. Hemen bandın altından yine beldenin ikili görüntüsünü adeta bir kez daha kanıtlayan kömür sularının aktığı dere, ÇATES'in hemen yanından denize dökülür.

Çatalağzı'na tepeden baktığımızda beldenin üzerini kaplayan siyah toz bulutu ve kömürün kokusu beldenin her yerinden hissedilir. Beldeye girişte, derenin sol tarafı yöre halkın temel ihtiyaçlarının sağlanabileceği birkaç küçük esnafın yer aldığı çarşı bulunur. Çarşının hemen arka sokağında tren istasyonunun bitişiğinde bir küçük pazar alanı yer alır. Derenin sağ tarafından ise kömür kamyonlarının işletmelere kömür taşıdığı yol güzergâhında beldenin ilköğretim okulu bulunur. Beldede çok programlı bir de lise vardır. Yine aynı yol üzerinde genellikle yazları kadınların ve çocukların buluşma noktası olan çocuk parkı vardır. Çatalağzı'nda yolların rengi yaz kış siyahtır. Kışın çamurlaşmış kömür tozu yolları kaplarken, yazın ise güneşten kurumuş ve ufalanmış kömürlerle birlikte evlerin içine girecek kadar uçşan kömür tozları yolları örter.

Çatalağzı'nda yerleşim dağınık olup evler birkaç katlıdır. Yüksek katlı apartmanlara rastlamak pek mümkün değildir. TTK çevresinde gecekondulardan oluşşan bir mahalle vardır ve kömür ocaklarında çalışanlar bu evlerde otururlar. Evler genellikle bahçelidir. Büyük ölçekli tarım yapılmısa da herkes bahçesinde meyve ve sebze yetiştirerek mutfağı katkıda bulunur.

Çatalağzı ilçesi; Kokurdan, Kırımısa, Cumayanı, Doğancılar, Güzyaka (Işıkveren), Hayrettin ve Hacıoğlu Mahallesi olmak üzere birbirinden farklı özelliklere sahip 7 mahalleden oluşmaktadır. Işıkveren Mahallesi ÇATES'in yani termik santralin bulunduğu mahalledir. Kırımısa ve Kokurdan ise resmi kayıtlarda köydür. Çatalağzı'nın merkezine yaklaşık 20'şer dakika uzaklıkta olup zorlu bir dağ yolunu tırmanarak bu köylere ulaşmak mümkündür. Kokurdan'da ikamet edenleri, genellikle özel kömür ocaklarında çalışanlar oluştururken, Kırımısa'da çoğunluğu kaçak ocaklarda çalışanlar ikamet etmektedir. Taşı toprağı kömür olan Kırımısa'da

kaçak ocak sahiplerinin kömür ocağı, aynı zaman da evlerinin bahçesi ya da evlerinin arka duvarından açılan dar tünellerde yer alır.

TTK'ya bağlı diğer bir işletmenin olduğu ve Çatalağzı'na yaklaşık 20 dakika uzaklıkta bulunan belde Gelik Beldesi'dir. Gelik, Karadon ve Damarlı olmak üzere iki mahalleden oluşur. TTK'nın işletmesi Karadon'da olup Damarlı mahallesinde ise çok sayıda kaçak ve özel ocak bulunmaktadır. Yine Çatalağzı'na yaklaşık 15-20 dakika uzaklıkta olan diğer bir kömür beldesi de Kilimli'dir. Ancak bu belde özel ocakların bulunduğu bir belde olup üç tane özel ocak vardır. Kilimli'deki Bölüm Mahallesi ise özel ocakların bulunduğu ve "işçi pavyonları" olarak adlandırılan maden işçilerinin yaşadığı işçi mahallesidir.

Bugün Çatalağzı'nda aralıksız olarak kömür kamyonlarının beldenin dört bir yanına kömür taşınır. Öte yandan doğal alanlar da hızla özel işletmelere hizmet etmek amacıyla dönüştürülmektedir. Örneğin, eskiden bir piknik alanı olan ve Ayvalık adıyla anılan yer bugün, özellikle TTK'nın kömür işlendikten sonra geriye kalan taş ve parçaların döküldüğü bir alan haline gelerek siyah bir dağ görüntüsü çizmektedir. Evlerin hemen önünden geçen yollar ise kamyonların geçiş alanı olduğundan hem yollarda büyük çukurlar oluşturmuş hem de kamyonlardan dökülen kömürler çevre kirliliğinin en önemli tetikleyicisi olmuştur.

Günümüzde enerji sektörünün en önemli kârlı alanı olması, Çatalağzı'nda da özel bir termik santralin kurulması çalışmalarını hızla sürdüğüne tanıklık edilmiştir. Bu termik santral için gerekli olan günlük kömür miktarı ise 6 bin ton olup kömürün tamamı dışarıdan alınacağı belirtilmiştir. Bu nedenle de Çatalağzı'na yeni bir liman yapılmaktadır. Yörede yeni bir termik santral ihtiyacının ne derece gerekli olup olmadığı tartışıldığı gibi kömürün anavatanı olan Çatalağzı'na, ithal kömürün getirilecek olmasıyla ilgili tartışmaların derinleştiğine tanıklık edilmiştir.

b. Türkiye Taş Kömürü Kurumu (TTK)

Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK), Türkiye Kömür İşletmelerine bağlı Ereğli Kömür İşletmeleri (EKİ) Müessesinin, 19 Ekim 1983 tarihinde ayrı bir genel müdürlüğe dönüştürülmesiyle kurulmuştur. Ancak, Zonguldak havzasında 1848 yılında başladığı kabul edilen taşkömürü madencilikinin mirasını üstlendiği için 1848 yılında kurulduğu kabul edilir. 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname hükümlerine tabi bir kamu iktisadi teşebbüsüdür. Kuruluş amacı ise "*Devletin genel sanayi ve enerji politikasına uygun olarak, taşkömürü rezervlerini en iyi şekilde değerlendirerek ve ülkenin taşkömürü ihtiyacını karşılayarak yurt ekonomisine katkıda bulunmak*" tır (Resmi Gazete,11.12.1984). Faaliyet konuları arasında; "*Ereğli şirketinden alınan liman (Zonguldak), demiryolu ve madenlerle Kozlu ve Kilimli demiryollarının işletilmesi ve havzadaki deniz işlerinin tekel altına alınması ve Ereğli Kömür Havzasındaki Ocakların Devletçe İşletilmesi Hakkındaki yasayla Etibank'a ve Ereğli Kömürleri İşletmesine verilmiş ve devredilmiş bulunan, TKİ Kurumuna intikal eden taşkömürü madenlerini, sınai tesisleri, liman ve demiryollarını ve konulmuş olan tekel ve Ereğli Limanı ile Ereğli, Armutçuk demiryolunu*

işletmek" de bulunmaktadır. TTK'nın ana statüsünde 2001 yılında yapılan bir değişiklik ile Zonguldak havzasındaki diğer madenleri de işletme veya işletirme yetkisi de verilmiştir. Son yıllarda 2-2,5 milyon ton düzeyinde seyreden taşkömürü üretimini 5 işletmede sürdürmektedir. İşletmelerin dördü (Armutçuk, Kozlu, Karadon ve Üzülmöz) Zonguldak ili, biri (Amasra) ise Bartın ili sınırları içindedir.

1980'li yılların ilk yarısına kadar taşkömürü, Türkiye'nin en önemli birincil enerji kaynağı olmuştur. 1980 yılından sonra başlayan süreçte, alternatif enerji kaynaklarının artması, kömürün özel ocaklarda daha düşük maliyetle üretilmesi, petrol fiyatlarının dalgalanması, uluslar arası ticaretin serbestleşmesi, kamu yatırımlarının ve harcamalarının azaltılması karşısında TTK piyasa koşullarına terk edilmiştir. Çalışmamızın bir sonraki kısmında daha detaylı olarak ortaya konulacağı üzere TTK'nın işçi sayısı hızla azalırken (tablo 1), çıktı miktarında istenilen düzeyde devam ettirilmiştir. Bunun nedeni ise maden işçilerinin iş yoğunluğunun artırılmış olmasıyla açıklanmaktadır. 1980 sonrasında devletin kamu yatırımlarını azaltması ve kendi kurumlarında reorganizasyon yapmaması TTK'yı da etkilemiştir.

Kuşkusuz 1980 sonrası değişen ekonomi politikaları Zonguldak kömür havzasını da derinden etkilemiş, özelleştirmeler ile hızla özel kömür işletmeleri kurulmaya başlanmıştır. TTK'da azalan işçi alımları beraberinde daha düşük ücret ve daha kötü çalışma koşullarına sahip özel ve kaçak ocaklarda çalışma yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

b. Özel Ocaklar

Çatalağzı'nda çalışma yaşamının ikinci ayağını özel ocaklar oluşturmaktadır. Bugün Çatalağzı sermayedarların yeni yatırım alanı haline gelmiş ve son 10 yılda özel işletmelere ait ocak sayısı hızla arttığı gözlenmiştir. Özel ocakların, TTK'da işçi alımlarının azalmasına bağlı olarak, yeni iş alanı olarak görülmesine neden olmuştur.

Özel ocaklar, TTK'dan farklı olarak daha yüzeyde çalışırlar, yer altından en fazla -150 metre derinlikten kömür çıkarırlar. Bugün beldenin her yerinde, günün her saatinde özel ocaklara ait kömür kamyonları ile özel ocaklardan işletmelerin diğer faaliyet alanlarına kömür taşınmaktadır. Özel ocaklar genellikle kömür çıkarma işlemlerinin bir kısmının devredildiği taşeron ocaklarla çalışmaktadırlar. Taşeron ocaklarda çıkartılan kömür için ton başına ücret alınmaktadır. Bazı taşeron ocaklar ise sadece özel ocağın kömür havzası için havalandırma sağlamaktadırlar. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde de ortaya konulacağı gibi, özel ocaklarda ve taşeron ocaklarda çalışan maden işçileri daha kötü düzenlenmiş çalışma koşullarında çalışmaktadırlar. Taşeron ocaklarda herhangi bir iş kazası meydana geldiğinde özel ocaklarda işveren bundan sorumlu değildir, çalışanlar kendi güvenliklerini kendileri sağlamak zorundadır. Tüm bu koşullar özel ocak sahiplerinin sermaye birikim sürecini hızlandırırken eşitsiz güç ilişkileri zayıfları daha güçsüzleştirdiğini aşağıdaki örnek olay açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Örnek Olay11: “Madencilik mesleğini 14-15 yaşlarında dağlarda kaçak ocaklarda çalışarak öğrendim. 2005 yılında bu işyerini açtım. Baş patron (özel ocak sahibi) Erdoğan Demir’in sahip olduğu DeKa Madencilik firmasıdır. Benim işyerim DeKa’nın taşeron firmasıdır. DeKa’nın kömür havzası için 180 metre aşağıda havalandırmayı sağlıyoruz. Havalandırmayı sağlarken çok büyük oranda olmasa da kömür çıkartıyoruz. Çıkardığımız kömürleri de biz satıyoruz. ...Git gide madencilik işi tek elde toplanmaya başlayacak. İş olmayınca daha fazla insan göç edecek. İnsanlarımızın %45’i kaçak ocaklarda çalışıyor. Kaçak ocakları kayıtlı taşeron ocak yapmaya çalışıyorlar. Sonuçta rekabet de var nasıl dayanacaklar Allah bilir..”

d. Kaçak Ocaklar

Çatalağzı’nda adı “kaçak”, kendi ise “yasal” olmuş ocakların sayısı hızla artmaktadır. “Yasal” olarak kabullenişin nedeni ise bu ocakların çalışmasına göz yumulmasıdır. Türkiye’de yaygın olan enformel çalışmanın bir parçası olan “kaçak” ocaklarda da istihdam, gelir ve tüketimin gerçekleştiriyor olması bu tip enformel yapıların devamlılığı sağlanmaktadır (Güler-Müftüoğlu, 2005). “Neye rağmen?” Sorusu önemlidir. Bu sorunun cevabı: Düşük ücret, güvencesiz çalışma, iş(çi) sağlığı ve güvenliğine dair tedbirlerin uygulanmaması; kaçak ocaklarda çalışmanın, maden işçilerinin ve yöre insanının “canlı canlı mezara girme” ifadesi ise en yalın cevabı vermektedir. Beldede hızla azalan iş alanları; işsizleşme, mülksüzleşme ve yoksullaşmanın artışına paralel şekilde kaçak ocak sayısının artıyor olmasının gerçeğidir. Çatalağzı civarındaki kaçak ocak sayısı yaklaşık olarak 500 olup her yıl yüzlerce kaçak ocak kapanıyorsa da ardından yenileri açılmaktadır. Bu süreç aynı zamanda sermaye birikiminin gerçekleşmesine ve beldenin de zengin yaratmasına olanak sağlayan yani maliyetin toplumsallaştığı kârın bireyselleştığı sistemin mekanizmasının temelini oluşturduğunu aşağıda örnek olay açık bir şekilde bize göstermektedir.

Örnek Olay10: “1977 yılında kaçak ocak açtım. Katırları çalıştırıyorduk içerdeki kömürü çıkartmak için. Bir de kazma ve küreğimiz vardı. ...Kayıtlı taşeron firma olmaya çalışıyorum. Önümü görmek istiyorum. Çünkü kaçak ocak olup büyümenin yolu taşeron ocak olmak daha sonra ise özel sektör (ocak) olmaktır. Tıpkı Erdoğan Demir gibi....Kaçak ocak sahipliğinin en fazla dezavantajı maliyetine çalışmak yani günlük geçimini sağlamaya çalışmaktır. Zarar ile baş etmeye çalışıyorum.... Kömürü direkt halka satıyorum. Düşük gelirli aileler o kadar çoğaldı ki düşük fiyattan satan bizlerden alan aile sayısı çok sayıda. Aslında bizler onlar sayesinde ayakta kalıyoruz...”

e. Şilem

TTK'dan çıkan kömür öncelikle lauvara gider ve burada kömürün taşı ve toprağı birbirinden ayrılarak havuzlarda yıkanır. Yıkanan su çökertilir. Bu sular Çatalağızı'nın içinden geçen dereden akar ve dere kenarında kömür tozlarının yıkanması ve çökmesiyle “şilem” oluşur. Çatalağızı'nın bir diğer geçim kaynağı da şilemdir. Herhangi bir kömür işletmesinde çalışmayanlar ya kendi yakacaklarını sağlamak ya da satarak geçimlerini sağlamak için, derenin belli bir alanın etrafını çevirerek kendilerine havuz oluştururlar. Bu havuzlarda kömürü çökelterek çıkarırlar. Islak ve nemli olan şilem evlerin bahçelerinde ve balkonlarında kurutulur. Şilemin kalorisi daha düşük, ancak daha ucuzdur. Yani şilem, Çatalağızılılar için enformel yoldan geçim sağlamanın aracıdır.

4. Bulgular ve Değerlendirmeler

Çalışmamızda yukarıda ayrıntılı olarak ele alındığı gibi Zonguldak ili çalışmamızın evrenini oluşturmaktadır. Madencilik sektöründe işçi sağlığı ve güvenliği hususunun en açık bir biçimde ortaya konulabilmesi için seçilen kömür beldesi ise Çatalağızı'dır. Çatalağızı'nda çalışma yaşamının dört farklı iş alanı (TTK, Özel ocak, kaçak ocak ve şilem) üzerinden şekillenmektedir. Ancak esas olarak kömür üretiminin gerçekleştirildiği yer TTK'dır. TTK bir kamu işletmesidir. Bununla birlikte kamusal alanlarının özelleştirilmesi sonrasında ortaya çıkan özel ocaklar ve de enformel çalışmanın yaygın olduğu kaçak ocaklarda maden üretimi gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla farklılaşmış üç kesimde: Kamu, özel ve enformel olan maden ocaklarında madencilik mesleğinde çalışma hayatını karşılaştırmalı olarak derinlemesine ve bütünlüklü bir çalışmayla ortaya konulmaya çalışılacaktır.

a. TTK'da Azalan İşçi Sayısı, Artan İş Yoğunluğu ve Yaşanan İş Kazaları

TTK'nın Zonguldak çalışma hayatındaki yeri son yirmi yıl içinde büyük değişikliğe uğramıştır. 1980 öncesi tüm işletmelerde çalışan toplam sayı 60 bin civarındayken bugün toplam çalışan sayısı 9341 kişidir (Tablo 1). 2008 yılında yapılan son işçi alımlarıyla birlikte kömür üretiminde günlük 500 ton artış olmuş, hedeflenen ise günlük 1500 ton kadardır. Bu durum daha yoğun iş saatlerine işaret etmektedir. TTK'nın son yirmi yıldaki rolünün değişmesinde kuşkusuz yeni açılan özel şirketlerin payı da büyüktür.

1980 sonrası çalışma hayatına yönelik başlıca politikalar verimliliği yükseltmeye yönelik çalışma saatlerinin esnekleştirilmesi ve iş yoğunluğunun artırılması olmuştur. Böylece iş(çi) sağlığı ve güvenliği çalışma hayatında önem sırasını daha gerilere terk etmek zorunda kalırken bu durum iş kazalarını hızla artırmıştır.

Tablo: 1	İŞÇİ	MEMUR	
		Kadrolu + Sözleşmeli	
Karadon	3128	19	346
	(1350)*		
Kozlu	1695	24	204
	(500)*		
Üzülmaz	1936	24	275
	(500)*		
Armutçuk	1218	7	138
	(350)*		
Amasra	713	16	158
	(300)*		
Genel Müdürlük	757	125	573
TTK genel	9341	215	+ 1694=1909
(*)2009'da işe alınanlar.			

TTK'dan elde ettiğimiz 2008 yılına ait iş kazaları raporuna göre Armutçuk, Kozlu, Üzülmaz, Karadon ve Amasra olmak üzere TTK'nın beş işletmesinde, 2008 yılının aralık ayına ait toplam kaza sayısı 109 olup bu kazalarda can kaybı yaşanmamış ancak 109 kişi yaralanmıştır. 2008'in kasım ayına ait verilerine göre 137 adet kaza gerçekleşmiş bu kazalarda 1 kişi ölmüş 136 kişi yaralanmıştır. 2007-2008 kaza bilançoları karşılaştırıldığında 2008 yılının ilk beş ayında 2007 yılına göre çok daha fazla kaza yaşanmış, bu kazalar Haziran ayından itibaren düşüş göstermiş ancak Ekim ayından itibaren yine artmıştır. Genel itibari ile baktığımızda gerek 2007 gerekse 2008 yıllarında kaza sayıları aylara göre değişim göstermekle beraber hiçbir ayda 50'nin altına düşmemiştir.

TTK'da üretim süreci; pano ayak üretimi, hazırlık, nakliyat, tamir tarama, mekanizasyon, nezaretçi, diğer işçiler ve harici şeklindedir. Üretim sürecine göre 2008 yılı kaza yüzdeleri şu şekildedir. Pano ayak üretiminde gerçekleşen kazalar tüm kazaların %71,92 si ile en yüksek oranı oluşturmaktadır. Çünkü ayak üretimi ile tabir edilen yerde kömür çıkarma işlemi yapılır ve bu alanlar grizu adı verilen öldürücü gazın sıkışma olasılığı en yüksek alanlardır. Burada meydana gelen kazalar gazdan zehirlenme, gazın sıkışması sonucu kömürün degaj yapması yani çalışanların üzerine yığılması ya da grizu patlamaları sonucu ölümle sonuçlanan kazalardır.

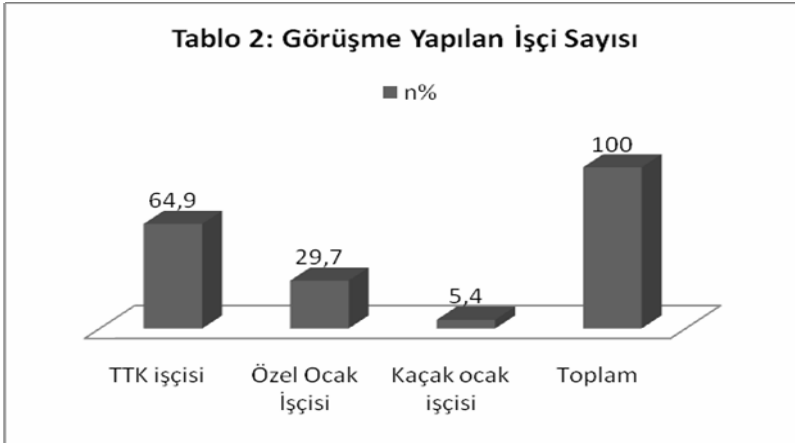
Genel olarak iş kazalarının meydana gelmesinde ve daha da ötesinde kazasız bir iş günü geçmemesinde madencilik mesleğinin en tehlikeli işlerden biri olmasının, artırılan iş yükünün getirdiği yorgunluğun yanı sıra yoğunlaştırılmış iş saatlerinde işçiler kömür çıkartırlar. Çıkarma işlemi öncesinde ve sonrasında yapılacak tüm işleri üstlenmesinin ve güvenliği sağlamanın sorumluluğunun da işçilerin üzerinde olmasının tartışmasız rolü büyüktür.

Ayrıca madencilik mesleğinde vurgulanması gereken, kaza gerçeğinin yanı sıra bir diğer gerçeklik de meslek hastalıklarıdır. Çalışma hayatı boyunca kömür ve taş tozuna maruz kalan işçileri için en tehlikeli olan taş tozudur. Cığerlere yapıştığında ağır tahribata yol açan taş tozu nedeniyle birçok işçi emekli olduktan sonra akciğer hastalığı ile karşı karşıya kalmaktadır.

Yer altında meydana gelen kazaların en tehlikelisi ve en çok ölümlerle sonuçlananı ise grizu patlamaları ve göçük nedeniyle gerçekleşen kazalardır. En ufak bir ihmali veya dikkatsizlik tehlikeyi daha da artırmaktadır. Bunun bir örneği ise bizim yöreye gittiğimiz 10 Şubat 2009 tarihinde yaşanmıştır. Kaza yerine vardığımızda yaptığımız görüşmeler sonucunda, gazın sıkışması ile birlikte birikmiş olan kömür (“kömür degajı” olarak adlandırılmaktadır), çalışanların üzerinde yıkılmış olduğunu öğrendik. Kaza sonucu 2 kişi ölmüş 2 kişi yaralanmıştır. Ölümle sonuçlanan kazanın tam nedeni açıklanamamakla beraber ölen maden işçilerinin yeni işe başlamış olması ve de işçileri yeterince bilgilendirilmeme sonucu, akıllara ihmali getirmektedir. İşçilerle görüştüğümüzde ise madende uzun süre çalışmış deneyimli olan işçiler ve ustabaşları bu gazı önceden sezebildiklerini ancak yeni işe başlayanların bunu sezmesi söz konusu olmadığını belirtmişlerdir. Bu nedenle kazanın nedeni her ne kadar yetkililerce talihsizlik olarak değerlendirilse de ihmali kuşkusuz zihinlerden silinememiştir.

b. Çatalağzı’nda Maden İşçisi Olmak

Çalışmamıza konu olan maden işçilerinin %64.9’u (24 kişi) TTK’da, %29.7’si (11 kişi) özel ocaklarda ve %5.4’ü (2 kişi) kaçak ocaklarda çalışmaktadır (Tablo 2).

İki yıldır TTK işçisi olan görüşme yaptığımız işçi geçmişten günümüze TTK’da işçi olmayı ve sürecin değişimini aşağıda açık bir şekilde anlatmaktadır:

Örnek Olay1: “...iki yıldır TTK işçisiyim. 26 yaşındayım. Anlatıyorlar da eskiden damarlarda kömür çıkarma işlemini en az 20 kişi yaparken, biz en fazla 5 kişi gruplar halinde girerek aynı işi yapmaya çalışıyoruz. 4 saatte kazı işini tamamlamak zorundayız. Kazı işin de can güvenliği çok önemli ama kısa sürede bitirebilmek için de seri hareket etmek zorunda kalıyoruz. Bu durumda da her gün geçmiyor ki irili ufaklı iş kazası olmasın. Eskiden günde 6 sefer halinde olan faytonlar varmış, şimdi ise bir sabah bir de akşam var. İki saatte gideceğimiz yere 10’ar kiloluk yüklerle gidiyoruz. Dönüş de iki saat oluyor tabii ki. Yorgun düşüyoruz. Bir de dikkat en üst safhada olacak diyorlar....İşe gelişler de servisler var ama bir kısım ücretini de cepten ödüyoruz. Bir çoğumuzun yolu daha uzun çevre ilçelerden geliyorlar. Otobüs minibüs yani neticede sabah 05’te yataktan kalkan var....Öyle yemeğimizi biz yanımızda getiriyoruz. Kimi de getirmiyor. Yenmiyor zaten. Tozlu topraklı göz gözü görmeyen yerde yemek içmek azap zaten. Bazen vakit de olmuyor....Eskiler anlatıyor da tahin ekmek ve de yoğurt dağıtılmış bizler bilmiyoruz.Bir de kömür yardımı yaparlarmış Şimdi o da yok. Biz de şilem çıkartıyoruz ayrıca kaçak kömür alıyoruz. Kömürü biz çıkartıyoruz ama onu alacak para az.... Eskiden kazma ve kürek kullanılarak kazı yapılmış şimdi daha yoğunluklu olarak modifiye makinesi kullanıyor. Makineyle daha çok ve kısa zamanda kömür çıkartılıyor ama çok ses yaptığı için çökme seslerini duyamıyoruz ya da hissedemiyoruz. Göçük altında kaçmak zorlaştı....Artık kart basıyoruz.İşimiz erken de bitse kart basmak için 2 saat beklediğimiz oluyor. Islak ve kömürlü bir halde üşüyoruz tabii aynı zamanda herkes bronşit oluyor.....Ben işe girdiğimden beri vagonlar, tekerlekler, raylar hiç kontrol edilmiyor. Aksamalar olduğun da maliyet deniyor....”

Yukarıdaki örnek olayda TTK işçisi olmanın, dünün ve bugünün koşullarında ne kadar da farklılaştığını ve dönüştüğünü bizlere çok net biçimde vermektedir. 1980 sonrası maliyetlerinin en aza indirme çabasının emeğin hak gasplarını çoğalttığını ve güvencesiz çalışma ve işsizlik tehdidi ile çalışma koşullarının ağırlaştırıldığı ortamda emekçilerin çalışmaya mecbur bırakıldığını açık bir şekilde tanıklık etmekteyiz.

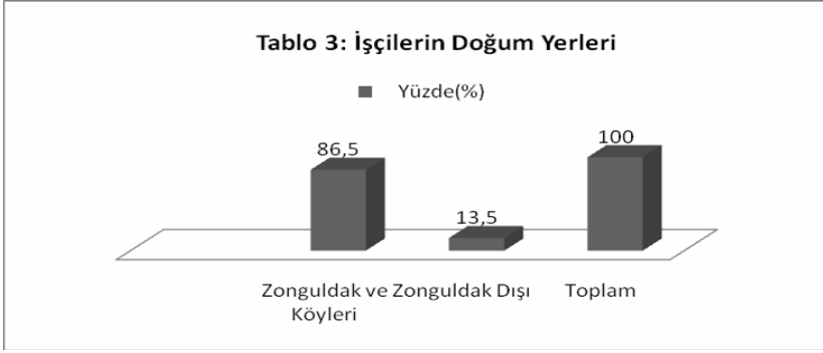
Bir başka biçimde aşağıdaki örnek olayda, kaçak ocak işçisinin her şeye rağmen TTK’lı işçisi olmayı istemesi ve de kaçak ocakta işçi olmayı da şu sözlerle ifade etmektedir:

Örnek Olay2:“O yine şanslı kendini kurtardı. Hiç değilse bayram tatili var, ikramiyesi var. Biz ne yapalım bayramlarda onlar altı gün tatil yaparken biz bayramın en geç üçüncü günü ocağa inmek zorundayız.Ne yıllık izin var ne çalışma saatleri belli,her gün ölümle

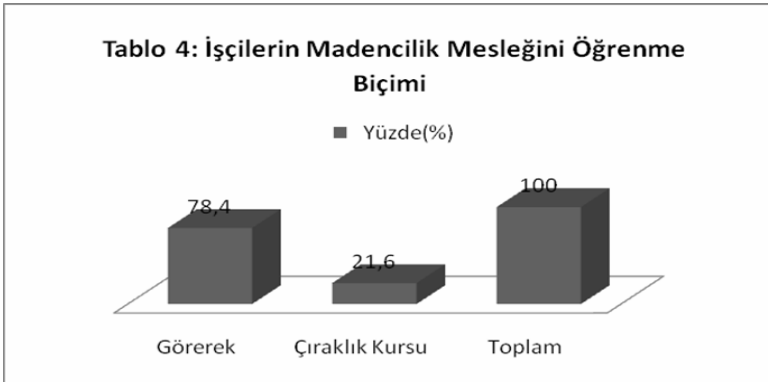
burun buruna ocağa iniyoruz ama ne yapalım , evliyim bir de çocuğum var başka iş de yok çalışmak zorundayım.”

Her iki örnek olay bize Çaltalağı'nda maden işçisi olmanın neleri kazandığı neleri kaybettiğini ve de madencilerinin nasıl bir ayrışmanın içinde olduğunu görmemizi sağlamaktadır.

Çatalağı'nda maden işçilerinin farklılaşan boyutlarını ortaya koyulurken, demografik özellikleri, madencilik mesleğini öğrenme, mesleğe başlama yaşı gibi özellikleri de günümüz koşullarda maden işçisi profilini kamu, özel ve enformel alanları karşılaştırarak verilmeye çalışılacaktır.

Tablo 3'de işçilerin doğum yerlerine ait bilgileri sunulmaktadır. Buna göre, çalışanların %86,5'i Zonguldak ve köylerinde doğmuş olup yine buralarda yaşamaktadır. Yalnızca %13,5'i Zonguldak dışında doğmuştur. Bu yüzdelik dilimde yer alanlar ise Doğu Karadeniz Bölgesi'nden göçle gelenler oluşturmaktadır.

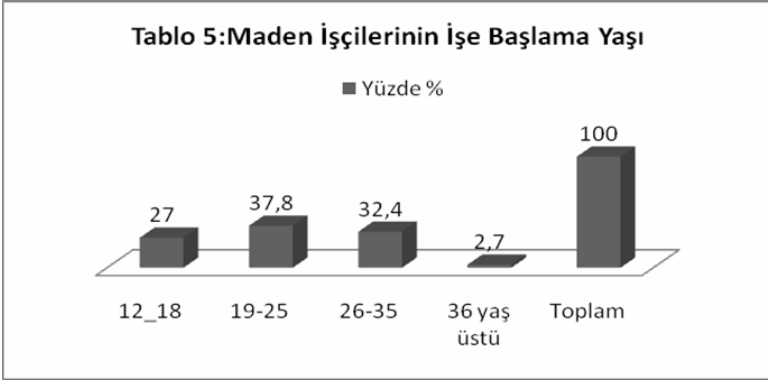

Tablo 4'de görüldüğü üzere çalışanların %78,4'ü madencilik mesleğini görerek öğrenmiştir. Bu işçilerin, baba mesleği de madenciliktir. Maden işçilerinin

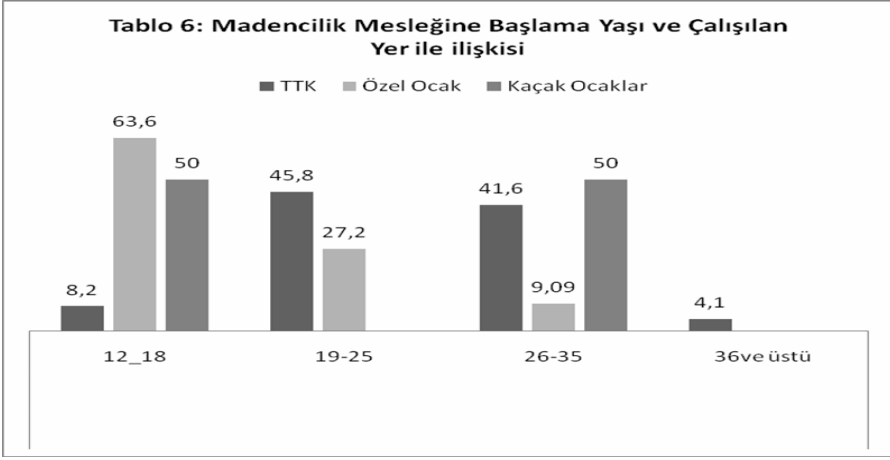
%21,6'sı madencilik çıraklık kursundan öğrenmiştir. Çatalağzı'nda madencilik mesleğini öğrenmek için kurslara çok gerek duyulmamaktadır. Çünkü çalışanların baba mesleği madencilik olmasa bile mutlaka yakınlarından biri maden işçisidir. Bu durumu bir maden işçisi şu sözlerle ifade etmektedir:

Örnek Olay3:“Buralarda her iki kişiden biri mutlaka madencidir, ya komşunuz madencidir ya arkadaşınız madencidir ya da bir akrabanız mutlaka madencidir. Bu yüzden evlerde ya da kahvelerde hep madenler konuşulur, herkes madenin ayrı bir sıkıntısını anlatır, nasıl çalıştığını anlatır. Siz de görmesiniz bile az çok nasıl çalışıldığını bilirsiniz.”

Bu ifadeden de açıkça anlaşıldığı üzere madencilik çoğunlukla görenek öğrenilmektedir. Nitekim çıraklık kursu olarak nitelendirilen kurslarda da madene indirilen işçiler ustalarından, görenek mesleği öğrenildiği belirtilmektedir.

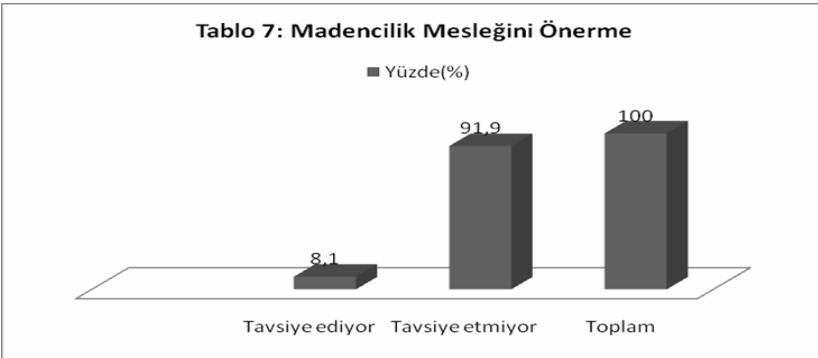

Bilindiği üzere Türkiye’de çocuk yaşta çalışmaya başlamak oldukça yaygındır (Güler-Müftüoğlu, 2005). Ağır ve tehlikeli çalışma şartlarına rağmen madencilik sektöründe de çocuk yaşta çalışmaya başlanmaktadır. Madencilik mesleğine başlama yaşı, Tablo 5’de görüldüğü üzere %27’si 12 ile 18 yaşları arasındadır. Tablo 6’da ise 18 yaşın altında çalışanlar özel ve kaçak ocaklarda görülmektedir. Çünkü TTK bir kamu kuruluşudur ve 18 yaşın altındakiler çalıştırılmamaktadır.

19-25 yaş aralığında ise çalışmaya başlayanların %45,8 TTK'da, %27,2 ise özel ocaklarda çalışmaktadır. Ayrıca 26-35 yaş aralığında çalışanların da yine %41,6'sı TTK'da, %9,09 özel ocakta ve %50'si de kaçak ocakta çalışmaktadır (Tablo 6). Çatalağzı erkekleri için TTK en güvenli çalışma yeridir. 26-35 yaş aralığında yer alanlar, daha önce dolmuşçuluk, pastanecilik, taksicilik ve aşçılık gibi geçici işlerde çalışmışlardır. İşçi alımlarının azaltıldığı TTK'da çalışmaya başlayabilenler ise kendilerini şanslı olarak değerlendirmektedirler. Aşağıdaki kaçak ocak sahibi bu durumu çok net bir şekilde ortaya koymaktadır:

Örnek Olay 10: “...Ben SKK'li işçi çalıştıramıyorum. Bizim en kötü yanımız da bu işte. İşçinin sağlığı kendisine ve iyi patronu var ise onun inisiyatifine kalmış durumda. Ben de oğlumun güvencesi olsun diye TKK'ya çalışmaya gönderdim. Onun hayatı bir nebze kurtulsun diye. Benim işçilerim de ne yapsın Yeşil Kart ile idare etmeğe çalışıyor....”

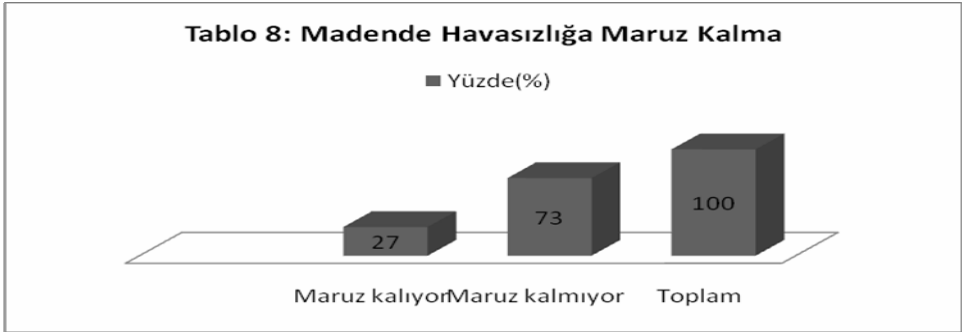

Çalışanların %91,9'u madenlerde çalışmayı çocuklarına ya da yakınlarına kesinlikle tavsiye etmemekte, sadece %8,1'i ise tavsiye etmektedir (Tablo 7). Tavsiye edenler TTK'da çalışanlar olup gerekçe olarak Zonguldak'ta iş güvencesinin olduğu tek işyerinin TTK olduğunu ifade etmektedirler. Ancak hemen herkes mesleğin tehlikeli olduğunu ve ağır çalışma koşullarından söz etmekte, kimileri ocağa indiğinde “benliğini unuttuğunu” dillendirirken, kimileride “çekilecek dert değil ama...” diyerek susmayı tercih etmektedirler. Kimileri ise “çocuğuma iki inek alırım hayvancılık yapar ama yine de madende çalıştırmam” diyebilmektedir. Bu soruya en net cevabı ise madencilerin eşleri vermektedir. TTK'da çalışan bir madenci eşi şöyle anlatmaktadır:

Örnek Olay4:“İlk TTK'ya işçi alınacakmış ben de başvurdum dediğinde içimden dua ettim, ne olur kabul edilmesin diye. Ben babamdan da biliyorum neler yaşandığını bu nedenle eşimde de aynı korkuları hissetmek istemiyorum. Her gün evden çıktığında dua ediyorum, sağ salım eve dönebilsin diye. Her gün aynı korku... Eve geldiğinde ise o kadar yorgun oluyor ki yemek yiyip yatıyor, iki kelime edebilirsek ne güzel ama...”

b.Maden İşçilerinin Çalışma Yaşamı ve İş(çi) Sağlığı ve Güvenliği

Çalışmamızın bu bölümünde madencilik sektöründe kamu, özel ve enformel alanda çalışma koşulları, iş(çi) sağlığı ve güvenliği ücretler ve sendikalılık-sendikaların işlevi karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir.

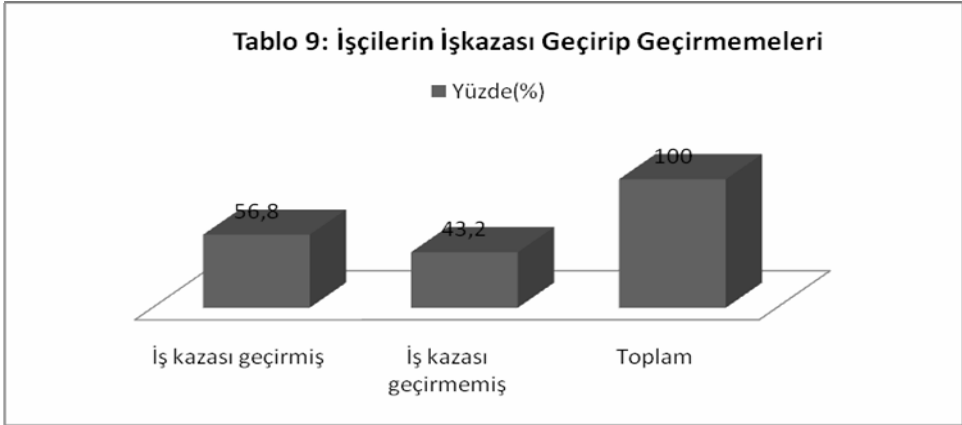
Madenlerde çalışmanın sürdürülebilir olmasının en temel koşulu yeterli havalandırmanın sağlanmasıdır. Bu nedenle Tablo 8'de görüldüğü gibi çalışanların %73'ü havasızlığa maruz kalmamaktadır. Ancak elde edilen veriler yeterli havalandırmanın TTK'da tam anlamıyla sağlandığını göstermektedir. TTK'da havasızlığa maruz kalınan alanlar kısıtlı olup bu alanlar kömürün incelendiği

(madencilerin ifadesiyle bir sandalye altı kadar mesafe) alanlar olarak ifade edilmektedir.

Ancak kaçak ocaklarda durum ise farklıdır. Kaçak ocaklarda çalışan işçiler havasızlığa maruz kaldıklarını ifade etmektedir. Çünkü kaçak ocaklar tamamen bireysel yöntemlerle herhangi bir teknik kullanılmadan açılmış olan ocaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kaçak ocaklarda havasızlığın etkilerini bir madenci şu sözlerle ifade etmektedir:

Örnek Olay5:“... madende hava almak zordur, havasızlığa maruz kalırsınız. Havasızlık baş ağrısı yapar, gözler yanar, nefes almakta zorlanırsınız, fark etmeden uyursunuz ve bir daha da uyanamazsınız.”

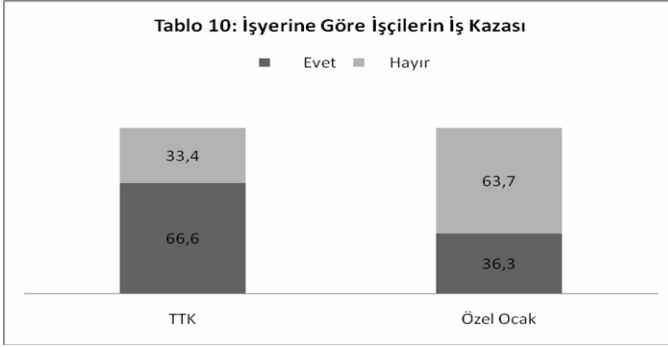
Tablo 9’da görüldüğü üzere yapılan araştırmada maden işçilerinin %56.8i iş kazası geçirmiş, %43.2’si ise iş kazası geçirmemiştir. Hemen hemen her gün karşılaşılan kömür taşlarının düşmeleri sonucu meydana gelen parmak ya da el kırılması gibi kazalar birçok çalışan tarafından kaza olarak nitelendirilmemektedir. Çünkü maden ocaklarında meydana gelen kazaların bilançosu genellikle çok ağır olup çoğu ölümlü sonuçlanmakta ya da kalıcı hasarlar vermektedir.

Diğer bir husus ise iş kazalarının meydana gelme sıklığıdır. Madencilerin tabiriyle, hemen hemen kazasız bir iş günü geçmemekte olup en çok kaza meydana gelen alan “ayak” adı verilen kömür çıkarma işleminin yapıldığı ana faaliyet alanıdır. Çünkü ayak adı verilen bölüm gaz sıkışma tehdidinin olabileceği ve kömürün bu sıkışma sonucu çalışanların üzerine yığılabileceği bir bölümdür. Ancak burada ortaya konması gereken farklılık çalışılan iş yerine ilişkindir. Çünkü kömür çıkarma işleminde faaliyet alanlarının bölümlere ayrılması sadece TTK için geçerlidir.

Özel ocak ve kaçak ocaklarda ise kömürün çıkarılması, nakliyesi ve diğer işlemler aynı alanda gerçekleştirilmektedir. Buralarda sadece -150 metreye kadar yerin altına inilebilmekte TTK’da ise bu -760 metreyi bulmaktadır. Ancak iniş

mesafesinin -150 metre ile TTK'dan az olması yanıltıcı olmamalıdır. Çünkü her üç sektörde de iş kazalarının bilançosu ağırdır. Tablo 10'da görüldüğü üzere iş kazalarının çalışma yeri açısından farklılıkları incelendiğinde, gerek TTK'da gerekse diğer iki sektörde çalışanlar sık sık iş kazasına maruz kalmaktadır.

Bu nedenle madenlerde çalışma dendiğinde en önemli husus çalışanların güvenliği ve sağlıklı bir çalışma ortamı olmaktadır. Ancak güvenlik önlemlerini almak kuşkusuz maliyet anlamına gelmektedir. Genel Maden-İş Sendikası Karadon Şubesi yöneticisi ile yaptığımız görüşmelerde de özellikle bu husus üzerinde durulmuştur. Çalışmamızı yürüttüğümüz sırada, Şubat 2009'da TTK'nın Karadon/Gelik işletmesinde gaz sıkışması üzerine kömürün degaj (gaz sıkışması) yapması sonucu kömür işçilerin üzerine yığılmış, kazada 2 kişi yaralanmış, iki kişi ise hayatını kaybetmiştir. Genel Maden-İş sendikası yöneticisi bu durumu şöyle ifade etmektedir:

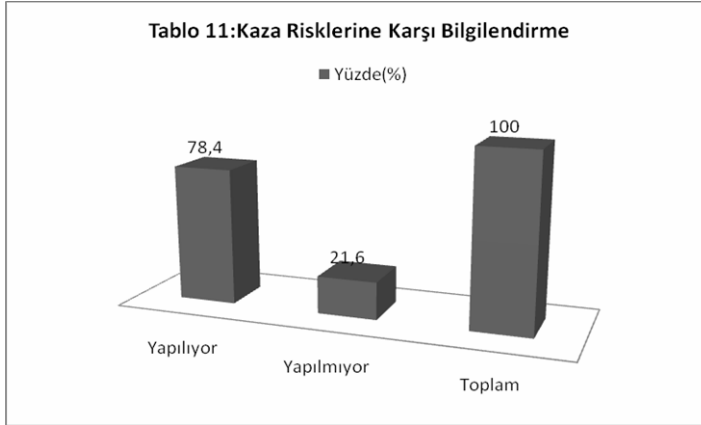
Örnek Olay6:“Şuanda gerçekleştirmeye çalıştığımız konu tam da bu kazaya sebep veren husus üzerinedir. Avrupa'dan getirtmeye çalıştığımız bir alet var, bu alet yoğun gaz sıkışmasının olduğu alanlarda sinyal veriyor yani tehlikeyi en azından önceden sezinleyip kazaları önlemeye yarıyor ancak buraya getirilmesi mesele...”

Görüldüğü gibi aslında kazalar ifade edildiği üzere görünmez değil, çeşitli teknik donanımlar giderildiğinde bilançonun hafifletilmesi mümkün, ancak bu maliyet anlamına gelmektedir. Bu duruma bir de özel ve kaçak ocaklar üzerinden bakmak gerekiyor.

Özel ve kaçak ocaklarda örgütlenme olmadığı gibi çalışma ortamının güvenliği de işçiler tarafından sağlanmak durumunda olup, her işçi kendisinden sonra gelenin koşul ne olursa olsun güvenliğini temin etmek zorundadır. Kaçak ocakta çalışan ve yaklaşık altı ay önce iş kazası geçiren bir madencinin sözleri kaçak ocaklarda yaşanan iş kazalarının vahim durumunu ortaya koymasından çok önemlidir:

Örnek Olay7:“ 47 yaşındayım ve 12 senedir bir kaçak ocakta çalışıyorum. Babam da madende çalışırdı, eniştemin bir kaçak ocağı vardı ve birçok akrabam orda çalışırdı. Bende madencilığı akrabalarından öğrendim. TTK’da bölümler vardır, onların birinde çalışırsınız. Ancak kaçak ocakta bölümler yoktur, hepimiz tek bir bölümde çalışırsınız. Ben arkadaşlarımla kazıp çıkardığı kömürü vagonlara dolduruyordum. Ve o kömürleri vinç denen bir asansör yardımı ile yüzeye çıkarıyoruz. Kazanın olmasından bir gün önce patrona söyledik bu vinç kopacak diye. Bu gün de şu kömürleri çıkarın yarın hallederiz dedi ve ertesi gün halat kopunca vinçle birlikte düştük. Hem vinç hem de arkadaşlarım üstüme düştü. Beni öldü diye hastanenin önüne bırakıp kaçımlar. İki bacağımlı kırıldı, yüzümden de yaralandım. Bacaklarımda yedi tane platin takılı, evde cihazlarla yürüyebiliyorum. İki günde üç kez ameliyat oldum. İşverense haftada bir kez uğrayıp pazar paramızı bırakıyor. Malullük aylığı bağlanmasını istiyorum ama...”

Tablo 11’e göre iş kazalarına yönelik olarak işçiler %78,4 oranında işveren tarafından bilgilendiriliyor, %21,6’sının ise herhangi bir bilgilendirmeden yoksun olduğu karşımıza çıkmaktadır. Çalışanların bilgilendirilmesi ise çoğunlukla işe başlamadan önce birkaç haftalık süreyle verilen kurslar aracılığıyla yapılmaktadır. Bununla birlikte iki yılda bir iş kazalarına yönelik seminerler verilmekte olup uygulamalı eğitim gerçekleştirilmemektedir.

İşçiler daha çok ustalarından veya iş arkadaşlarından edindiği bilgilerle mesleği öğrenmektedirler. Bu durum işe yeni başlayanlar için daha büyük bir tehlike arz etmektedir. Nitekim Şubat 2009 tarihinde yaşanan iş kazasına hayatını kaybeden bir işçi ise henüz TTK’da iki aydır çalışmaktadır.

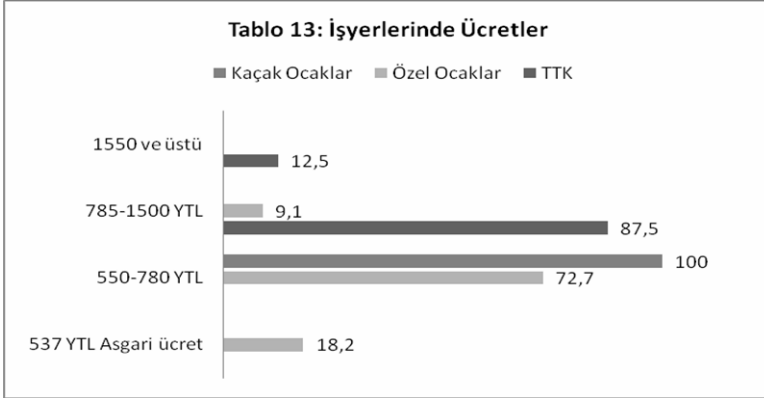
Özel ocaklarda düzenli olarak bilgilendirme yapılmakta ve karşılaşılabilecek iş kazalarına yönelik mühendisler sık sık çalışanları tehlikeli alanlar yönünde uyardıklarıdır. Çünkü karşılaşılabilecek olan bir iş kazası işveren için maliyet anlamına gelmekte olup, üretim alanının kısıtlı olduğu özel ocak alanlarında yaşanacak iş kazaları işveren için kârlılık açısından istenmeyen bir durumdur. Ancak kaçak ocaklar her iki sektörden çok daha vahim sonuçları gözler önüne sermektedir. Kaçak ocaklar kişilerin kendi imkânları ile açılmış ocaklar olup her türlü denetimden ve teknik donanımdan yoksundur. İşçiler kulaktan dolma bilgilerle ve çevresindekilerden öğrendiği mesleki bilgilerle ocaklara girip çalışmakta, kazalara karşı hiçbir eğitime ya da bilgilendirmeye tabi tutulmamaktadır. Bununla birlikte çalışılan yere göre işverenin yükümlülüğünü yerine getirme durumu da farklılık Tablo 12’de göstermektedir.

Buna göre, TTK’da ve özel ocaklarda çoğunlukla işverenin yükümlülüklerini yerine getirdiği söylenmektedir. Ancak verilen cevaplar ilginç bir gerçeği ortaya koymaktadır. İşverenin yükümlülüğü meselesi iş kazası gerçekleşikten sonra ortaya çıkmaktadır. Yani işveren, iş kazası meydana geldikten sonra ya işçilerin hastane masraflarını ödemektedir ya da açılan dava sonucunda işçilerin sadece bir kısmı tazminat alabilmektedir. Özellikle bazı özel ocak çalışanları işvereni ile karşı karşıya bile gelmemiş olup patron olarak nitelendirdikleri işvereni vekili aracılığıyla iş ilişkilerini sürdürmektedir. Aşağıdaki örnek olayda kaçak ocak sahibi madendeki iş kazası ile ilgili çok çarpıcı bilgiler sunmaktadır:

Örnek Olay 10: “...Ben işçilerimle abi kardeş gibiyizdir. Burada iş kaza olduğunda kimse davacı falan da olmaz. Öyle olursa benim işim biter, işçinin işi de biter....Kaçak ocak aile demektir. Birbirimizin en zor gününde yardımcı oluruz....Devletin denetiminde karnımızı doyuracak maden ocakları olsa bu işi yapar mıyız? Bizi bu işi yapmaya resmen itiyorlar....Ben bu işi bıraksam başka biri bu işi yapacak. Her kesimin bundan çıkarı var demektir...”

Maden işçileri oldukça zor ve tehlikeli koşullarda çalışmaktadırlar. Ancak alınan ücretler ise oldukça düşüktür. Kuşkusuz iş kazaları ve çalışma ortamının sağlık ve güvenliği ile ilgili olduğu gibi ücretlerde de sektörlere göre büyük farklılıklar görülmektedir. TTK'dan özel ocaklara özel ocaklardan kaçak ocaklara doğru ücretler düşmektedir. Tablo 13 ücretlerin durumunu ortaya koymaya yöneliktir.

TTK'da toplu iş sözleşmesiyle belirlenmiş olup çalışan işçiler ortalama 1200-1800 TL arasında ücret almaktadır. Özel ocakta çalışanların sadece %9,1'i 785-1500 TL alırken, %72,7'si 550-750 TL ve %18,2'si ise asgari ücret karşılığında çalışmaktadırlar (Tablo 13). Kaçak ocakta çalışanların hepsi ise 550-750 TL arasında ücret almaktadır. TTK'da kamu personel harcamalarında daraltılmasıyla birlikte, her üç kesimde de çalışanlar herhangi bir sosyal yardım almamakta olup özel sektörde çalışanların kömür yardımı alabilmesi için yıllık izinlerinde de çalışmaları gerekmektedir. Böylelikle kendi kömürlerini kendileri çıkarmak durumunda bırakılmaktadır. Aşağıdaki örnek olaya bu durumu dramatik olarak ortaya koymaktadır:

Örnek Olay8: “.....yeni işe giren de yıllık izin verilir. Madencilik işinde yılda bir ay izin kullanmak zorundasındır. Bunun nedenini de ciğerlere hava aldırarak içindir. İki yıl üst üste izin kullanmazsan şayet ciğerler öldü demektir. Geçim derdi öyle zorluyor ki buradaki herkes yıllık izinlerini kullanmayı lüks görüyor. Öyle de oluyor zaten. Sonumuzu biliyoruz anlayacağınız....”

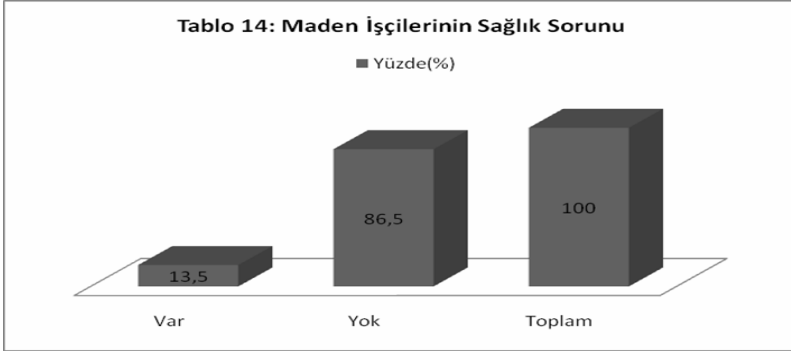
Madenlerde çalışanları %64,9'u sendikali olup bu oran TTK'da çalışan sayısı (24) ile aynıdır. Devletin işveren konumu ve sosyal niteliğine bağlı olarak TTK'da çalışanların tümü sendikali olup, Genel Maden-İş'e üyedir. Ancak özel sektör ve enformel nitelik taşıyan işletmelerde ise çalışanların %35,1'i sendikasızdır. Bununla birlikte TTK'da örgütlenmenin %100 olması sendikanın aynı oranda etkinliği

anlamına gelmemektir. Yapılan görüşmeler sendikanın işlevini tam anlamıyla yerine getirmediği sonuçlarını ortaya koymaktadır. İşçiler ise sendikaya olan tepkilerini şu sözlerle ifade ediyor:

Örnek Olay8:“Sendika belimizde bir kambur, sadece aidat alıyorlar bir de bayramlarda gelip hal hatır soruyorlar. Bunlar koltukçu sendikası...”

En tehlikeli meslek grubunu oluşturan ve hemen hemen her gün iş kazalarının yaşadığı madenlerde örgütlenme çok önemlidir. Türkiye işçi sınıfının örgütlülük ve mücadelesinde “1989 Bahar Eylemleri” oldukça önemli yer tutar. “Bahar Eylemleri” kapsamında maden işçilerinin 30 Kasım 1990 tarihinde başlayan grevi ve hemen ardından 3 Ocak 1991 tarihinde yurt genelinde iş bırakma eylemi gerçekleşir. 4 Ocak 1991’de ise 100 bin kişinin Zonguldak’tan Ankara’ya yürüdüğü, “Büyük Zonguldak Yürüyüşü” gerçekleşir. Dönemin hükümeti 25 Ocak 1991’de tüm grevleri körfez krizi nedeniyle erteler. Ancak 6 Şubat 1991’de TTK ve MTA’da çalışan 48 bin işçiyi kapsayan ve de işçilerin kazanımıyla sonuçlanan toplu iş sözleşmesi imzalanır. Öte yandan 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz ardından 4 Nisan ekonomik istikrar programıyla klasik sıkı para politikaların uygulanması, ücretlerin bastırılarak iç talep kısılmasıyla klasik birikim rejimine geçilir (Köse ve Yeldan, 1998). Böylece emeğin denetim ve kontrol mekanizması ağırlaştırılır, sendikalar işlevsizleşmeye başlamasıyla işçiler için hak kayıpları yaşanmaya başlar (Ercan, 2006). 90’lı yılların ortalarından başlamak üzere 2000’li yıllarda Zonguldak ve madenlerde özel sektörün yaygınlaşması, taşeron çalışmasının yoğun kullanımı, TTK’da işçi alımların durdurulması, yatırımların azaltılması ve geçici kadroların artırılması sendikasılaştırmanın en önemli araçların işletildiği yer olarak ne yazık ki örnek teşkil etmiştir.

Madencilik sektörü doğası gereği sayısız risk unsurunu içinde barındıran insan yaşamı açısından son derece tehlikeli bir sektördür. Madenler de tehlike oluşturan tek unsur çalışma sırasında meydana gelebilecek iş kazaları değildir. Madencilik sektöründe kullanılan makinelerin çıkardığı *tozlar ve dumanlar*, kömür madenlerinde bulunan *kömür tozları*, patlayıcıların arkalarında bıraktıkları *dumanlar* ve *buharlar*, kaynak yapılırken ortaya çıkan dumanlar, *asit gazları* ve kullanılan kimyasal maddelerin *kokuları* solunum yolları açısından tehlikeli olabilmektedir. Bu nedenle madende çalışanlar ya çalışırken ya da çalışma yaşamları sona erdiğinde akciğer kanseri, bronşit, verem, nefes darlığı ve silikoz gibi hastalıklarla karşı karşıya kalmaktadır. Kömür ocaklarından çıkıldıktan yıkanma işi kömürün karışmış olduğu kükürt ihtiva eden su ile yapılması ciltte tahribatlara neden olmaktadır. En fazla temiz suyun kullanıldığı kömür ocaklarında su tüketimi yüksek düzeyde olurken kirlenen suların temizlenmemesi yaşamı da tehdit eder boyuta ulaşabilmektedir. Kömür havzalarında hava, su ve toprak kirliliğinin en fazla olduğu yerlerdir. Tablo 14’de çalışanların sağlık sorunları ortaya konmaktadır.

Çalışanların %13,5'i çeşitli sağlık sorunları yaşamakta olup bunlar bronşit ve bel fıtığı gibi ağır malzemelerin kaldırılmasından dolayı ortaya çıkan hastalıklardır. Ancak kanser gibi sağlık sorunları genellikle çalışma yaşamı bitip emekli olduktan sonra ortaya çıkmaktadır. Çalışanlar bu durumu şu sözlerle ifade etmektedirler:

“Buralarda 60 yaşını geçip de bastonsuz yürüyen çok az insan vardır.”

Öte yandan uzun süre madencilik mesleğinde çalışıldıktan sonra normal hayata geçiş de kolay olmamaktadır. Karanlık, nemli, tozlu hava da nefes almaya alışkın olmak normal yaşam koşullarına adapte olma da güçlük çekilebilmektedir. Bunun için normal hava koşullarına adapte olunması için de meslek hastalıkları hastanesinde tedavi edilmektedirler.

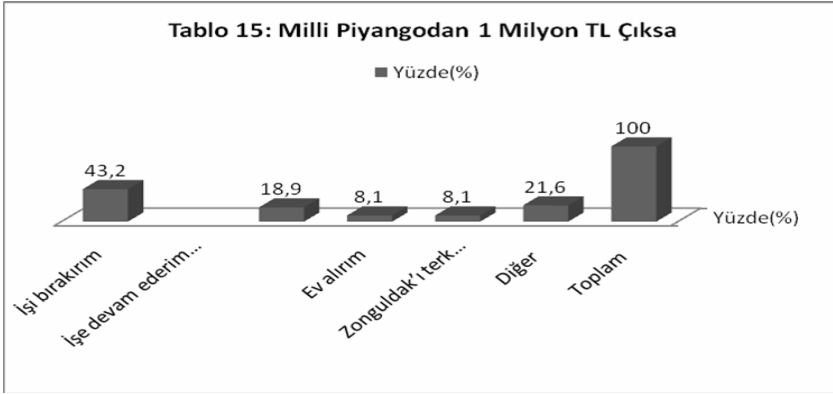
c. Maden İşçilerinin Gündelik Hayatları

Çatalağzı'nda sosyal hayat ise tamamen çalışma hayatının gölgesinde şekillenmekte ve kömür üretimine endeksli bir yaşam sürdürülmektedir. Yapılabilecek en güzel şey yazın Çatalağzı'na 20-30 dakika uzaklıktaki sahilde, Karadeniz'in güzellikleri ile birkaç saatliğine de olsa ailelerin birlikte vakit geçirmesi ve yorgunluğu bir parça da olsa atabilmesidir. Özellikle sosyal aktivitelerin çok kısıtlı olduğu Çatalağzı'nda kışlar çok daha zor geçmektedir. Çatalağzı, Zonguldak'ın merkezine yaklaşık 30 dakika uzaklıktadır. Alınan ücretler ancak karınların doyurulmasına yettiğinden şehir merkezine gitmek dahi lüks olup; ancak ve ancak ya özel bir iş olduğunda ya da bayramlarda gidilebilmektedir. Günlük hayatta ise erkekler iş dışında “başka bir şey yapmaya güçleri kalmadığını” dile getirerek ya evlerinde ya da arkadaşları ile kahvehanelerde vakit geçirmektedir. Çatalağzı'nda hayatı kadınların ortak sözleri her şey açık şekilde ortaya çıkarmaktadır:

Örnek Olay 13: “Her gün eşim işe giderken dua ediyoruz ki sağ salim eve dönebilsinler diye. Eve geldiklerinde ise bir çift laf edebilmek için gözünün içine bakıyoruz ama yemeği yedikten sonra ya uyuyorlar ya da stres atmak için kahveye gideceklerini söylüyorlar tabi bizde o kadar çalışmanın sonucunda bu isteklerine bir şey diyemiyoruz.

Kendi aramızda komşulara akrabalara ev oturmasına gidip vakit geçiriyoruz.”

Maden işçilerine sorduğumuz son soru ise milli piyangodan 1 milyon TL kazandıkları durumda geleceklerine nasıl yön verecekleri olup bu soru madencilerin yaptıkları işlerin yaşamlarını ne kadar kısıtladığını ortaya koyması açısından oldukça önemlidir (Tablo 15). Çünkü madencilerin %43,2'si işi bırakacağını söylemektedir. İşe devam edecek olanların ise gerekçeleri emekliliklerinin yaklaşmış olması ve emekliliği her şeye karşın bir güvence olarak görmeleridir. Çoğu madencinin istediği böyle büyük bir paraya sahip olmaları durumunda Zonguldak'ı da terk etmek olmaktadır. Yoğun çalışma koşullarında kendilerine dinlenmekten başka vakit ayıramayan madenciler böyle bir paraya sahip olmaları durumunda denize açılmak, balıkçılık yapmak gibi daha özgür ortamda kendi uğraşlarını gerçekleştirmek istemektedir.

Sonuç Yerine

Türkiye’de 24 Ocak 1980 ihracata dayalı büyüme modeli kararı ve 12 Eylül 1980 askeri darbesi bir bütünün parçalarını oluştururken aynı zamanda bir karşıtlığı içermektedir. Bu durum sermaye için yeniden yapılanmanın özgün koşullarını yaratırken, emek için tam bir baskı ve sömürü anlamını taşıyan yaşam koşulları yaratmıştır. Böylece işçi ücretleri düşürülmüş, gelir dağılımı bozulmuş, sosyal devlet anlayışının ekonomiye büyük bir yük getirdiği gerekçesiyle kamusal kaynaklar hızla tasfiye edilmeye başlanmış (özelleştirmeler) ve de uluslararası rekabette sermayenin gücünü artırmak adına yeni üretim organizasyonları olan esneklik uygulamaları hayata geçirilmiştir. Tüm bu gelişmelere karşısında dış borçlar artmış, ödemeler dengesi bozulmuş, bir dizi ekonomik krizler yaşanmış ve de işsizlik her geçen gün yükselmeye devam etmiştir. Yani ekonomide sihirli bir değnek olarak görülen 24 Ocak kararları kendisinden bekleneni yerine getirememiştir. Bu beklentiler

doğrultusunda emeğinden başka sunacak bir şeyi olmayan ve her türlü hakkı elinden alınmaya çalışılan işçi sınıfı, sermayenin tek taraflı belirlediği koşullarda son derece düşük ücretlerde ve en kötü koşullarda çalışmaya mahkûm edilmeye başlanmıştır. Esnek çalışma koşullarının dayatılması ve özelleştirme uygulamaları sendikal örgütlülüğü zayıflatırken *sendikasızsızlaştırma* -dönemin popüler söylemi ile- “misyon”, *örgütsüzlük ve sınıftan kaçış* “vizyon” olmuştur.

Tüm bu gelişmelerden Zonguldak ve Türkiye Taş Kömürü Kurumu’da etkilenmiştir. Artık 2000’li yıllarda Zonguldak, taş kömürünün simgesi “kara elmas” anılmayıp sahili, limanı ve turistik yerleriyle ön plana çıkarılmaya başlanmıştır. TTK’nın zayıflatılması göçü artırdığı gibi özel ocaklarının açılmaya başlaması ve enformel olan kaçak ocakların sayısının çoğalması düşük ücretli çalışan ve hayat standardı git gide düşen yoksul yığınların yaşam alanı görünmez kılınmaya başlanmıştır. Öte yandan mülksüzleşen, işsizleşen, yoksullaşan ve yoksunlaşan yığınların içine dâhil olan maden işçileri, her gün yüzlerce metre yerin altında ölümle iç içe yaşamaya mahkûm bırakılmaya çalışılmaktadır. Tüm emekçiler gibi maden emekçileri de örgütlü olma ve koşulları değiştirme gücüne sahip olma bilincini taşıma gerçeğini kabul etmeleri bir ihtiyaçtan öte zorunluluğu taşıdığı açıktır.

Kaynakça

- Akdemir, N. (2008) Taşeronlu Birikim Tuzla Tersaneler Bölgesinde Üretim İlişkilerinde Enformelleşme, SAV Yayınları, İstanbul.
- Çalışma Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı Raporu (2009), <http://www.istanbulhaber.com.tr/haber/is-kazalari,-6-ayda-670-cana-mloldu-17394.htm> (12.01.2010)
- Demircan, E. (2008) “İnşaat Sektöründe İşçi Sağlığı ve Güvenliğinin Ekonomik ve Toplumsal Boyutları”, (M.Ü. S.B.E. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Ercan, F. (2006) “Türkiye’de Kapitalizmin Süreklilik İçinde Değişimi (1980-2004)”, Yapıcılar Türkü Söylüyor III, Dipnot Yayınları, İstanbul.
- Güler-Müftüoğlu, B. (2005) Fason Ekonomisi: İstanbul-Gedikpaşa’da Ayakkabı Üretimi, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- <http://bianet.org/bianet/bianet/118793-duzenli-olcum-yapilsa-19-maden-iscisi-yasiyor-olabilirdi> (03.01.2010)
- http://www.internethaber.com/news_detail.php?id=83448 (02.01.2010)
- <http://www.invest.gov.tr/tr>
TR/investmentguide/investorsguide/Pages/DemographyAndLaborForces.aspx (16.02.2010)
- <http://www.istanbulhaber.com.tr/haber/is-kazalari,-6-ayda-670-cana-mloldu-17394.htm> (12.01.2010).
- <http://www.porttakal.com/haber-is-kazalari-azalirken-olumler-artiyor-36727.html> (01.09.2009)
- http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=29401 (24.02.2010)
- İnşaat Mühendisleri Odası İş Sağlığı ve Güvenliği Raporu 2009
- Köse, A.H. ve E. Yeldan (1998) “Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dinamikleri: 1980-1997”, Toplum ve Bilim 77, Yaz (45-67)
- Madencilik Sektöründe İşçi sağlığı ve İş güvenliği, www.isgvenligi.net, (14.01.2009)
- Müftüoğlu, Ö. (2003), “Çalışma Yaşamında Kuralsızlığın Kurallaştırılması: Yeni Çalışma Yasaları Üzerine Bir Değerlendirme”, İktisat Dergisi, Sayı:435, (36-44)
- Özdemir, A.M. ve Ö. Özkan, (2006) “İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği”, İktisat Dergisi, Kasım-Aralık, (52-56)
- Resmi Gazete,11.12.1984
- TTK İş Kazaları Raporu (2008)
- Tümertekin, A. (2003) İdeoloji ve Devletin İdeolojik aygıtları, 1.Basım, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Türkiye’de İşçiler Modern Köleler.
<http://www.emekdunyasi.net/tr/article.asp?ID=1408> (12.01.2010)

